

інтерпретації, інакше поспостереть на природу людського пізнання. Признання даного факта і втекаючих з нього следствій, а також трансляція відповідуючих знань в другі області духовної культури, в перспективі приведе до радикальним змін в наших представленнях об еволюції пізнання і факторах, впливаючих на пізнавальний, соціальний і культурний прогрес людства.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Лекторский В.А. Конструктивистский подход в эпистемологии и науках о человеке // Отв. ред. акад. РАН Лекторский В.А – М.: «Канон⁺» РООИ «Реабилитация», 2009.– 368 с.: ил.
2. Дьюи Дж. Реконструкция в философии. Пер. с англ.// Перевод М.Занадворов (Введ. гл. 3-8), М. Шиков (гл. 1-2). – М.: «Логос», 2001. – 168 с.
3. Вахштайн В. Социология вещей. Сборник статей // Под ред. В. Вахштайна. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). – 392 с.
4. Лекторский В. А. Когнитивный подход. Научная монография / Ответственный редактор – академик РАН. Лекторский В. А. – М.: «Канон⁺» РООИ «Реабилитация», 2008. – 464 с.
5. Латур Б. Надежды конструктивизма / Б. Латур; пер. с фр. // Социология вещей: [сборник статей]. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С. 365-389.
6. Глазерсфельд Э. фон. Введение в радикальный конструктивизм / Э. фон Глазерсфельд; пер с нем. // Вестник МГУ. Сер. 7. Философия. – 2001. - №4.
7. Джерджен К. Дж. / К.Дж. Джерджен; пер. с англ. Социальный конструкционизм: знание и практика: [сборник статей]. – Минск: БГУ, 2003. – 232 с.

SUMMARY

The non-classical epistemology of such a contemporary human thought direction as social construction is studied on the basis of the concepts of construction and representation analysis. It was found that despite the coincidences of some particular positions construction and representation diverge in their own basic principles. Social construction creates new possibilities for the truth problem study and the related epistemological procedures of understanding, explanation, interpretation investigation, allows another view at the nature of human cognition. The further development of the mentioned direction opens the perspectives for various kinds of humanitarian work.

І. І. МИХАЙЛЕНКО

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»

Світові тенденції глобалізації, інформатизації та технологізації сучасного життя привносять у розуміння соціальної відповідальності нові корективи. Перелічені процеси змінюють звичний уклад життя, змінюється характер відносин між суспільством та індивідом на всіх рівнях починаючи із внутрішньосімейних відносин, відносин у соціальних групах та організаціях, відносин між державою та громадянином. Разом зі зміною характеру відносин людини і суспільства, змінюється і їх морально-етична та правова наповненість, а отже змінюється і змістовність соціальної відповідальності. Звідси виникає необхідність вивчення етапів розвитку наукової думки у розгляді змісту поняття «соціальної відповідальності» в історичному процесі розвитку суспільства.

Феномен відповідальності є об'єктом вивчення широкого кола наук. Зокрема відповідальність вивчається у психології, як певна властивість психіки, у соціології, як ступінь відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам. У юриспруденції розглядаються різні види відповідальності (кримінальна, адміністративна, цивільна та ін.). Варто зазначити, що активну позицію із вивчення відповідальності займає філософія техніки, у руслі стрімкого розвитку сучасних технологій, та наслідків до яких може призвести їх використання. Оскільки питання щодо визначення суті відповідальності висвітлюється широким колом соціо-гуманітарних наук, постає необхідність у мета-аналізі розуміння відповідальності, який і може надати соціально-філософське дослідження поняття «відповідальність».

У науковій думці сформувалися такі основні позиції стосовно цієї проблеми. Одна з них розглядає соціальну відповідальність лише відносно до таких суб'єктів діяльності, як соціальна група або інститут, а про індивідуальну соціальну відповідальність індивіда, можна говорити

розглядаючи його, як члена тієї чи іншої соціальної групи. Інша позиція, визначає соціальну відповідальність характерною виключно по відношенню до індивіда, обґрунтовуючи це тим, що індивід діє у соціумі, і його відповідальність не може бути інакшою, як соціальною. У цьому випадку про групову соціальну відповідальність можна казати як про сукупність індивідуальних соціальних відповідальностей. Існує і третя позиція, яка розглядає соціальну відповідальність, лише як окремих вид відповідальності.

Таке розмежування у розумінні соціальної відповідальності у кожному випадку дещо звужує її змістовну наповненість. Тому, роботі аналізується інтегральне визначення соціальної відповідальності, яке б могло поєднати зазначені позиції, та дало б можливість розглядати соціальну відповідальність, саме як феномен, а не як характеристику чи явище властиве тому чи іншому суб'єкту.

Проблема визначення змісту поняття «відповідальності» постає у багатьох працях як сучасних, так і стародавніх мислителів. Так, питання відповідальності розглянуто у ряді праць Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Г.С. Сковороди, І. Канта, М. Вебера, М. Хайдегера, Е. Фрома, Г. Йонаса, Р. Маккиона, К. Митчема. Серед вітчизняних вчених, які займалися висвітленням проблеми відповідальності слід зазначити К. Муздибаєв, М.С. Солодка, А.Ф. Плахотній, А. Г. Спиркин та ін.

Об'єктом даного дослідження виступає зміст поняття «соціальної відповідальності»

Предметом – видові та родові характеристики поняття «соціальної відповідальності».

Метою статті є соціально-філософське визначення поняття «соціальної відповідальності».

Визначення змісту соціальної відповідальності потребує здійснення таких етапів соціально-філософського аналізу: з'ясування етимологічного змісту поняття «відповідальність», визначення родових характеристик «відповідальності», а також виділення видових характеристик «соціальної відповідальності».

Досліджуючи генезис формування поняття «соціальна відповідальність» необхідно розглянути етимологію походження самого слова «відповідальність». У тлумачному словнику сучасної української мови зазначено що «відповідальність – це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну справу, за чийсь дії, вчинки, слова; серйозність, важливість справи, моменту тощо» [1,136]. Якщо таке визначення дає нам можливість говорити лише про наявність суб'єкт-об'єктних (хто несе відповідальність і за що) відносин, то словник сучасної літературної української мови, який визначає відповідальність як покладені на кого-небудь або взяті ким-небудь зобов'язання звітувати за будь-які дії і приймати на себе провину за будь-які дії, – дає можливість говорити про існування у цих відносинах певної інстанції, яка слугує зворотнім зв'язком у відносинах. У формулі відносин, хто несе відповідальність і за що, з'являється ще пункт – перед ким і яким чином. Російськомовний еквівалент слова «відповідальність» – «ответственность» у словнику С. І. Ожегова пояснюється як необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки, дії. Відповісти, дати відповідь, відгукнутися, відзвітувати за свою діяльність. Понести ж відповідальність – означає зазнати відплати, понести покарання за свої вчинки [4, 132]. У цих визначеннях можна прослідити онтологічний аспект у розумінні відповідальності, адже мова йде про наявність соціальних відносин, які характеризуються наявністю суб'єкту відносин – людини та іншого суб'єкту перед якою вона несе відповідальність – суспільством, або ж власне сумління, та наявністю санкцій за настання відповідальності – тобто зворотною реакцією суспільства на дії індивіда.

Звернемося також, і до англійського варіанту слова «responsibility», яке визначається як моральний обов'язок за несення певного боргу, персональна підзвітність; моральна зобов'язаність [10, 63]. Відповідальність виникає як зворотна реакція людини на запит суспільства.

Як зазначає К. Муздибаєв у своїй роботі «Психологія відповідальності» слово «відповідальність» (російське – «ответственность») в російській мові з'явилося порівняно недавно, принаймні у першому виданні Словника Академії Російської (1789-1799), це слово знайдене не було. Найчастіше виникнення самого слова «відповідальність» у російській мові датують кінцем XVII століття, саме тоді, коли відповідне поняття з'явилося в англійській та французькій мовах. Імовірно слово «відповідальність» походить від «віщати», яке має у своїй основі старослов'янське слово «віче» – рада, договір, згода. Можна припустити, що відповідальність є відповідь «від – віче», то, що було надіслано у відповідь радою, договором. Слід зазначити, що це одна з найбільш забутих інтерпретацій відповідальності, де «віче» виступає в ролі санкції – ради, тобто, позитивної санкції

[2]. У такій інтерпретації явище відповідальності виступає як таке, що одобрено суспільством і не передбачає покарання, а отже несе позитивний характер. К. Муздибаєв також зазначає, що значення слова «відповідальність» у російській, німецькій, французькій та англійській мовах збігається. У всіх цих мовах відповідальність пов'язана з виконанням обов'язку, боргу і необхідності відзвітувати. Етимологічний аналіз слова «відповідальність» К. Муздибаєва, ставить пріоритетними суб'єкт-суб'єктні відносини відповідальності та намагається її інституціоналізувати.

Як свідчить В. А. Розанов, у науковий обіг термін відповідальність у перше було введено А. Бейном у книзі «Емоції та воля» (1865) [6, 247]. А. Бейн розглядав відповідальність через її взаємозв'язок із покаранням, адже на його погляд, будь яке питання, що виникає при обговоренні цього терміну є питанням звинувачення, осудження та покарання [9, 489]. Подібний зв'язок, вбачав у трактуванні смислу відповідальності і Ж. Л. Нансі, який вказував на те, що в стародавньому, основному своєму значенні відповідальності, використовувалося слово *prudence*. Воно розумілося як ступінь покладеної відповідальності за скоєне, як міра покарання, і розглядалося в моральному, юридичному і політичному сенсі [3, 307]. Отже в цьому випадку відповідальність вже набирає негативного відтінку, тобто передбачає можливість покарання, настання негативних санкцій за скоєне діяння. Суб'єкт-суб'єктні відносини позитивного характеру К. Муздибаєва, у трактуванні А. Бейна, переходять у площину засудження суспільством певних негативних діянь індивіда, таким чином, відповідальність стає цінністю у суспільних відносинах, а це свідчить про наявність у розумінні поняття «відповідальності» аксіологічного аспекту.

Виділимо основні смислові характеристики розуміння «відповідальності». По-перше, відповідальність характеризується наявністю суб'єкт-суб'єктних відносин, в яких людина виступає як частина суспільства і людства. Суб'єкт розглядаємо як активний, діяльний, усвідомлюючий дію, та включений у суспільне буття. Це є не просто включеність у суспільство, адже людина від народження знаходиться у системі суспільних відносин як представник родини, соціальної групи, суспільства. Мова йде про включеність, яка передбачає вимоги суспільства у виконанні людиною своїх соціальних обов'язків, які онтологічно виступають смисловою характеристикою відповідальності. У цьому випадку, відповідальність виступає суттєвою характеристикою буття людини у суспільстві.

Соціально-філософське дослідження поняття «соціальної відповідальності» потребує розгляду його розуміння такими суспільними науками як соціальна психологія, правознавство та соціологія, які визначають сутність відповідальності, її механізму у своїй предметній сфері. Так, у правознавстві розглядають різні види юридичної відповідальності (кримінальна, цивільна, дисциплінарна, адміністративна), кожен з яких має свої власні особливості та специфіку. Основними види юридичної відповідальності, які виділяються в правознавстві є позитивна юридична відповідальність та ретроспективна юридична відповідальність. Позитивна юридична відповідальність — сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою. Ретроспективна юридична відповідальність — специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення [8, 51].

Отже, аналіз юридичного погляду на поняття відповідальності розглядає її, як сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою, за невиконання яких, людина може понести правове покарання. А це, у свою чергу означає, що юридичний акцент у розумінні відповідальності визначає готовність громадянина до покарання і, у цьому зв'язку, передбачає наявність у людини певних знань закону. Це наділяє феномен відповідальності ще двома характерними ознаками, а саме гносеологічними та прогностичними можливостями.

У психології термін «відповідальність» використовується при розгляді основних показників особистості: характеру, інтелекту; також термін «відповідальність» використовують для характеристики певних властивостей, якостей, процесів та станів особистості: активності, сприйняття, імпульсивності та ін. Традиційно під відповідальністю у психології розуміють здійснюваний у різних формах контроль над діяльністю суб'єкта з точки зору виконання ним прийнятих норм та правил [5, 257].

У соціальній психології розглядають два види відповідальності, виділені на основі теорії локусу контролю, це інтернальна та екстернальна відповідальність. У першому випадку, людина по-

кладає відповідальність за все те, що з нею відбувається, лише на себе, свої сили, вміння та можливості, на своє діяння, чи бездіяння. Екстернальна відповідальність передбачає перекладання людиною відповідальності за все що з нею відбувається на інших людей, які її оточують, або на обставини, які з нею відбуваються. Таким чином, дана типологія відповідальності спрямована на характеристику властиву певному типу людини (інтернал – екстернал).

Змістовний аналіз поняття «відповідальності» у психологічному осмисленні демонструє, що відповідальність розглядається як особистий і, що дуже важливо, свідомий контроль суб'єкта над власною діяльністю, при необмеженій свободі вибору. Можна стверджувати, що у психології, акцент у розумінні відповідальності робиться на свободі вибору особистості, і передбачається що цей вибір має бути раціональним для її життєдіяльності, і якщо людина бере на себе відповідальність, значить вона готова отримати від цього позитивний, або негативний результат. Іншими словами, людина за свою сумлінну діяльність може очікувати на винагороду, або ж за певні порушення може понести покарання.

У соціологічному розумінні соціальна відповідальність – це ступінь відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, спільнот, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та соціальним нормам, загальним інтересам. Соціальна відповідальність виступає засобом підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної інтеграції. У індивіда соціальна відповідальність формується як результат тих зовнішніх вимог, які до нього ставить суспільство, соціальні групи, мікросередовище [7, 42]. Інтеріоризація цих вимог та їх засвоєння стають основою мотивації відповідальної поведінки людини. Соціальну відповідальність особистості можна визначити як системну соціальну якість, у якій віддзеркалюється і реалізується рівень її соціальності, тобто глибина і повнота зв'язків особистості з соціумом, міра прийняття соціально-значущих потреб суспільства як особисто цінних, визнання їх пріоритетності перед груповими, розуміння своєї особистої відповідальності за соціальні наслідки своєї діяльності, поведінки.

Соціальна відповідальність виступає як специфічна характеристика, яка віддзеркалюють міру, ступінь прийняття будь-яким соціальним суб'єктом, групою соціально-значущих цілей суспільства, готовність до виконання взаємних прав і обов'язків у процесі сумісної діяльності з метою не допущення порушення усталеного розвитку суспільства.

У висновках цієї невеличкої розвідки, виділимо основні смислові аспекти у розумінні соціальної відповідальності. В онтологічному аспекті відповідальність виступає суттєвою характеристикою буття людини у суспільстві, її включеності у систему суспільних відносин. Гносеологічний аспект відповідальності, дає можливість пізнати вчинки та дії людини і реакцію на ці дії з боку суспільства в якості санкцій або заохочень. Аксиологічний аспект – проявляється у тому, що відповідальність є морально-етичною, та правовою цінністю, яка не є сталою, і набуває нового змісту із зміною етико-правових традицій і норм у суспільстві. Цей аспект, тісно пов'язаний із інституціональним аспектом відповідальності, який розглядає механізми закріплення нормативних санкцій на правовому рівні і на нормативному у соціальних цінностях, регулюючи таким чином межі відповідальності індивіда на певних рівнях суспільних відносин. Інституціонування відповідальності проявляється у її видових формах (у професійній відповідальності, юридичній, теологічній, етичній та ін.), і саме розуміння соціальної відповідальності, як феномена який поєднує ці форми забезпечить розрізненість у розмежуванні такої інституалізації. Атрибутивний аспект відповідальності, дає можливість прослідкувати зворотній зв'язок у відносинах людина-суспільство, обґрунтовує необхідність виконання того чи іншого вчинку, який може стати умовою настання відповідальності.

Враховуючи розглянуті аспекти відповідальності синтезуємо їх у таке визначення поняття «соціальної відповідальності». Соціальна відповідальність є соціально-філософським поняттям, яке відображає діалектичний зв'язок особистість – суспільство у діяльності суб'єкта, як самовизначеність у дії та вчинках та зворотнім зв'язком до них інших суб'єктів, та відбиває суспільно-значущі цінності соціального життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В.Б. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440с.
2. Мудзыев К. Психология ответственности. – М.: Наука, 1983. –214с.

3. Нанси Ж.-Л. В ответе за существование // Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века. – Томск: Издательство "Водолей", 1998.– 320 с.
4. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. Виноградова. — 4-е изд., дополненное. — М.: Азбуковник, 1999. — 944 с.
5. Психологический словарь /Под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г.. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494с.
6. Розанова В. А. Психология управления. Учебное пособие —М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез". – 1999. – 352 с.
7. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. / Укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н. М. Хома та ін. – К.: «Каравела», Львів: «Новий Світ-2000», 2002. – 480с.
8. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С. Шемшученка.– К.: Феміна, 1996. – 700с.
9. Bain A. The emotions and the will. — London, 1865. p. 489
10. The advanced learner's dictionary of current English/By A.S. Hornby 1992. т. 3. – с. 63

SUMMARY

The article examines the social and philosophical content of the concept of "social responsibility". Analysis is carried out by determining of the specific and general characteristics of the concept. The logical result of the article is the author's attempt to give a synthesized socio-philosophical definition of "social responsibility".